

Есей про мрії та пророцтва

Валентин Бушанський,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державної академії статистики, обліку та аудиту

Минуле болить. Сьогодні дратує. Майбутнє пригнічує. Лише мрії гоять рани й розраджують розпач, котрий налазить на тебе удосвіта разом з кімнатними капцями, горбиться в маршрутці й тисне на барабанні перетинки телефонними гудками. Мрії – це твоє правдиве супер-ego. Залишишся без мрій хоча б на мить – і здохнеш. Спершу скнітимеш, потім заливатимешся алкоголем і розтроциш у кімнаті всі меблі. І якщо Бог зглянеться на тебе, то дасть силу вчинити злочин. Ти виповзеш із під'їзду й примарно побредеш бити крамничну вітрину. Або розбивати голову сусідові-алкоголіку. І помреш мученицькою смертю у в'язниці. А якщо ні, якщо в Бога будуть важливіші справи (рятуватиме обраний народ), або ти йому не подобатимешся (Він теж має право на снобізм), то сил виповзти з під'їзду забракне. І ти висітимеш у кімнаті великим знаком оклику, а капці лежатимуть долі жирною крапкою.

Ми волочимо за собою миті навіженості, скажені днини й довгі, наче рукави старого светра, роки. Нагромаджуємо рядки біографії задавненими хворобами, білими рубцями на тілі та непотрібними знайомствами. Вповзаємо в білий туман майбутнього, пропалюючи його жовтавим світлом електричної лампочки, продавлюючи ліфтовою кабіною та намацуючи простір ціпком трамвайного торохтіння. Ми бредемо, пантруючи тінь, яку залишає лет мрії. Ми шукає не хліб щоденний і не квадратний метр, на якому можна скуцьорбитися на ніч. Шукаємо – мрію.

Але мрії – цій рожевій птасі, що спурхує з твоїх зраних недосипанням очей, потрібні мапа і маяки. Як повітря, на яке можна опертися крильми, їй потрібна віра. Як вітер, який пришвидшує лет, розгортаючи целофанову обгортку обр'ю, потрібне пророцтво. Без повітря та вітру вона квилитиме. Махатиме крильми, наче потопельник, який кволими руками намагається піджатися на рідкій поверхні. Зламаним гелікоптером метлятиме в просторі й повертатиметься в гніздо, чіпляючись кігтями за твої вирячені зіниці. Ти знову і знову хапатимеш її за обскубані боки й підкидатимеш горі. Та, зрештою, в пасії бахнеш об

асфальтовий панцер. Копатимеш ногами. Плюватимеш. Вона дзьобом і зламаними крильми чіплятиметься за асфальт. І якщо жалість зміє твою лють, ти помітиш, що на глобусі її ока немає материка образи. Але ти не вгаватимеш. Бо втомився вже цілу вічність, яка довша, ніж шістько днів, за які Бог створив світ, підкидати вгору тушу безпорадної мрії. І тобі хочеться хоча б один день спочинку. І тому ти затиснеш жалість м'язами очей і проламаєш каблуком грецький горіх її черепа. Він хрусне виразно і чітко. Як останній рух годинникового трибу, що відкарбував мить смеркання шостого дня.

У твоїх очах ще можутьвилупитися яйця нових мрій. Але спершу має минути сьомий день. Однак прожити його тобі не до снаги. Хотіти спочинку і спочивати – різні речі.

Про що думав Бог, підклавши під голову збиту подушку світу? Що Йому снилося, коли орбіти галактик просідали під черепом, сповненим химерних видінь? Сон Його був міцний і солодкий. Так сплять задоволені роботою творці. А коли Він затерплюю долонею перевертав подушку на прохолодніший бік, спалахували нові світила, равликами згорталися чорні діри, вибухали „карлики”, а на Землю падали метеорити й комети з лускуватими гадючими хвостами. Що Він снів? Мабуть, соляні стовпи, потопа та пошесті, які навчатимуть людей моральності. І до слуху Його, крізь товсть безкінечної матерії, линуло тихе шарудіння: з сухого ґрунту на ліванському пагорбі пробивалося кедрове зерня.

Про що думав Пігмаліон, знесилено засинаючи біля тіла, сплюндрованого його хіття? Він вийняв його з камінного мороку. Гладив твердими, наче долото, руками. Проказував милі Афродіті слова. А коли на мармуровій гладі з'явилися кров'яні прожилки, роздер їх, шукаючи нових і нових підтверджень власної геніальності й милості богині. Що витало в його спустошеній голові, коли вона зависла на межі реальності та сонного сп'яніння, а рука тримала намотані кучері? Невже думка про те, що в родоських кар'єрах є ще безліч мармурових брил?

Про що думав Колумб, коли, заклавши руки за голову, вигадував назви восковим краплям, що спадали з панікадила нового світу? Голова паморочилась од викуреної люльки. Тіло ще пам'ятало місячну хитавицю і розгойдувало континент. Він засинав під океанське базікання, п'яні вигуки матросів і лемент рабинь. І суміш цих звуків була приємніша, ніж коліскова, яку він чув у далекій Генуї. Бо в звуках цих уже вгадувалися ритми румби та рок-н-ролу.

Не знати, що мариться деміургам. Але сон їхній міцний, наче прокладені ними межі речей. Міцний, мов логічні силогізми, мов лінії, проведені на полотні, мов несподівані рими, мов червонець на зубі в лихваря, мов свинець у серці ворога. Так спить Бог, сплять спортсмени, вояки й кати. Іноді так сплять митці, вигравши бій з матерією. Бо їхня мрія спочиває поряд, гльогаючи зорі й запиваючи їх з місячного блюдця.

Але ти не заснеш таким сном, схожим на білий аркуш після поставленої в кінці рукопису дати. Бо, збираючи мрієві пера, ще не описав ними всіх деталей, усіх імен, чисел і географічних дат, на які натякало пророцтво.

Серце майбутнього

Вулицею Бойченка мчав автомобіль. Він здіймав куряву, руде кленове листя і зграї білих голубів. Один із них влетів йому в радіатор і впав на асфальт. Коли я підійшов до голуба, той лежав непорушно, а поряд у калюжці крові билосся маленьке серце, ковтаючи осіннє повітря.

Мрія – це серце, вирване з тіла майбутнього. Воно сьорбає для тебе повітря й плює кривавими бульбашками. І ти шукаєш тіло, в яке можна вкласти це серце. Дивишся на залізобетонні тіла міст, які гріються, пригортаючи теплі потоки людей і автомобілів. Озираєш моря, які поглинули мармурові міста; намагаєшся знайти на узбережжі незагоєний шов, аби розтягти його і вставити серце. Розглядаєш обсмоктані морем жіночі тіла. Тіла чоловіків, які здирають з моря шкуру й волочать її до босих ніг коханок. Доручене тобі серце здатне оживити невпорядкованість краєвидів, просякнуті потом і сечею вагони потягів, укриті графіті стіни гаражних кооперативів, забиті різнокольоровими пакетами зі сміттям цинкові контейнери, навіть понівечений патологоанатомом труп, наприклад, труп літнього чоловіка, котрого я бачив колись біля катафалка в під'їзді на вулиці Юності: його лисину недбало заштопали грубими чорними нитками. Серце, що тріпоче в твоїй мрії, не здатне оживити лише тебе. Ти плетешся за ним, припасовуючи до всілякої всячини, сподіваючись, що, можливо, це і є частка майбутнього, про яке йшлося в пророцтві.

Кассандра й інші симпатичні персонажі

Кассандра, молодюсінька донька троянського царя Пріама, була вродлива і дурна. Якраз така, щоб у неї міг закохатися сам Аполлон. Що може дівчині подарувати бог? Тільки частину божественності – пророчий дар. Але Кассандра знехтувала прихильністю олімпійця. (Ліпше б він подарував їй трохи клепки.) Й Аполлон, як останній жлоб, відібрав у неї частину дарунку. Вона і надалі вмiла зазирати в майбутнє, але бачила лише лихі події. Звісно, їй ніхто не вірив. Бо кому потрібні такі передбачення? Майбутнє не змінити (елліни це розуміли дуже добре).

Але невдовзі, під час Троянської війни, здалося, що доля всміхнулася Кассандрі (а разом і її місту) вдруге. На неї запав, як пише Гомер, „данайських загонів вожай напівсивий Ідоменей”. (Його можна зрозуміти). Він вступив у сепаратні перемовини з троянським царем Пріамом. Умови, згідно з „Іліадою”, взаємовигідні:

**Прагнув без викупу він найкращу Пріамову доньку,
Юну Кассандру, за себе узяти, за це обіцяв він**

Річ немалу – од Трої ахейських синів одігнати.

Не тільки хтивим стариганом, а й зрадником був Ідоменей:

**Згодився старець Пріам, кивком голови обіцявши
Доньку за нього віддати, і той у цій бився надії.
Щойно він виступив гордо, як списом у нього блискучим
Ідоменей замахнувся, поцілів. Не стримала мідна
Броня удару, і спис посеред живота йому влучив.
(Пісня тринадцята, 365 – 372).**

Торги продовжилися, й критський цар Ідоменей отримав нагоду прохромити своїм списом ще чимало посланців Трої, які хотіли відкупитися Кассандровим тілом. Можливо, він і був моральною потворою (хоча, читаючи „Іліаду”, можна засумніватися, що елліни знали слово „моральність”), але воїном Ідоменей був видатним. Він бився з Гектором, саме він і його люди сиділи в череві коня, подарованого довірливим обложеним. Та й битися йому було за що. За образу гонору: одна справа, Єлена знехтувала ним і вийшла заміж за Менелая, достойного мужа, спартанського царя, але зовсім інша – втекла від законного чоловіка та дітей із цим троянським мажором, красунчиком Парісом. Мало того, що через Паріса заварилася вся ця каша, густо замішана на крові, так він ще й виявився боягузом: двічі втікав од двою з Менеласом. Що більше Єлена зневажала Паріса, то більше його кохала. (Чому жінки шаленіють од нікчем – для мене лишається загадкою). Перед смертю Паріс майже реабілітувався: вбив Ахілла (підступно, як, зрештою, й усе, що він робив). Дочитуючи до епізоду, в якому Філоктет виймає з Паріса його слизьку душу, я полегшено зітхаю: якщо на світі й немає правди, то її треба встановити, принаймні на відстані простягнутого списа.

Дещо з епілогу „Іліади”

Єлена повернулася до Менелая та дітей і дуже шкодувала, що історія набула розголосу (однак їй було про що згадати).

Ідоменей, убивши всіх, кого можна було, подався на Крит. У дорозі потрапив у шторм. Дуже злякався (хвилю ж на герць не викличеш) і спробував одкупитися від Посейдона: обіцяв принести йому в жертву першу ж людину, яку зустріне на критському березі. Посейдонові ця ідея сподобалася. Першим Ідоменею трапився його син – не поталанило парубію. Та й Ідоменею також: крім Посейдона в еллінів були й інші боги, яким такий гешефт не припав до смаку. Ідоменея позбавили престолу й вигнали з рідного острова помирати злидарем на Калабрії.

Кассандра, як бойовий трофей, винагорода за злигодні війни, дісталася переможцеві – мікенському царю Агамемнону. І той не вигадав нічого

ліпшого, як повезти її в Мікени, де його чекала дружина Клітемнестра (про що він, безумовно, ще пам'ятав) і її коханець Егіст (про що він і не здогадувався, а коли дізнався, то було пізно). Він підходить з Кассандрою до дружинового шатра. У Кассандри розкривається чакра, її просто пророкує власну смерть і смерть Агамемнона. Той не зважає на дівочі дивацтва (йому казали, що з нею таке трапляється). Вони заходять у шатро й гинуть од мечів Клітемнестри й Егіста. За що вбито Кассандру, цю малу вертихвістку, я ще якось так розумію, хоч і шкода вродливиці. А от Агамемнона? Ніяк не збагну.

Звідси мораль

Не треба дізнаватися про майбутнє, якщо не можеш дати йому ради. І взагалі, в мене таке відчуття, що пророкування даються людині лише для того, аби поглузувати з неї. Людина ж неспроможна оминати приготованих їй капостей. Усе це скидається на сценарний прийом у тріллерах Гічкока: жахає не сама біда, а її передчуття. Так чи так, але трагічна розв'язка сюжету неминуха. Однак адреналін зриває дах ще до того, як з приреченого персонажа випустять дух. А втім, із передчуттями, різними там натяками, цікавіше. Режисери фільмів і життя, мабуть, так розважаються, пророкуючи.

До того ж, дуже важко одрізнити справжнє передбачення від жарту чи підступу. Схоже на те, що відкриті двері в майбутнє – це завше пастка. Згадаймо Едіпа. Якби цар Лай не повірив віщуванню, що син посяде його місце на троні та подружньому ложі, то, можливо, все б склалося без моральних перверзій. Якби Едіп не зважав на пророцтво дельфійського оракула й не втік од названих батьків, то, хто зна, чи й справді йому довелось б убити старого Лая й одружитися з матір'ю Іокастою. Проте, імовірно, все так і стало б ся (адже не він автор сценарію), але ж не з такими збоченнями. А так: Іокаста – повісилась, Едіп – себе осліпив, а їхня спільна донька Антігона змарнувала найкращі роки, ходячи з ним поводитирем. Минуло вже кілька тисяч літ, а людство досі відмивається од цього бруду. Дякуємо тобі, Софокле.

Єдиний, хто дожив до глибокої старості, пишаючись чистим сумлінням, це – Лаїв раб. А мав же ж чіткий наказ: візьми немовля, однеси на гору Кіферон, проколи йому ноженята і залиши. А ж ні. Жалісливим виявився. Оддав дитину чабанові. І хто його просив? І покладайся після цього на рабів, яким не до снаги боротися ні за власну соціальну свободу, ні за свободу від божественного промислу. Слабаки. Однак боги чомусь люблять слабодухих. Але чи поважають?

Віщі круки

754 року до н. е. два брати Ромул і Рем посперечалися: де будувати нове місто: на Авентині, як пропонував Рем, чи на Палатині, визначеному

Ромулом? Вони звернулися до авгурів. Ті наказали чекати віщих круків. Невдовзі птахи з'явилися. Шість над Авентіном і дванадцять над Палатином. Ворожбити сказали, що Ромулове місто чекає дванадцять століть процвітання. (Погодьмося, чимало.) Цю легенду, чи міф, чи справжню подію (все ж діло було 754 року до Різдва Христового) у книзі „Від заснування міста” оповідає перший римський історик Тит Лівій, який жив на рубежі нашої ери. Її виклад знаходимо й у Вергілієвій „Енеїді”. Письменники взяли за основу усну традицію. Але чого вони точно не знали, то це того, що останній римський імператор також матиме ім'я Ромул і 454 року його стратить король остготів Теодоріх (який точно не читав ні Лівія, ні Вергілія). 754 до н. е. - 454 нашої – рівно дванадцять століть. Ось і не вір після цього віщим крукам і авгурам.

Микола Вересень колись у прямому ефірі запитав, на жаль, уже покійного, Сергея Аверінцева: „Як ви ставитеся до того, що окремі люди живуть без відчуття Бога?” Якби Аверінцев був нормальним чоловіком, то відповів би просто і зрозуміло. Сказав би: „добре” або „погано” чи „фіфті-фіфті”. Яюсь так, щоб люди второпали. Але він був не нормальним чоловіком, а філософом. І тому розпочав із древності. Казав, що ми хибно розуміємо, що означає „бути з Богом”, і пов'язуємо це відчуття з християнським світоглядом. Насправді ж античний світ був достеменно теократичним. Жодне принципове рішення не ухвалювалося без ворожінь і передрікань оракулів. Виселенню колоній передувало звернення до дельфійського оракула, який і мав указати місце для заснування нового міста. До того ж прорікателя зверталися, щоб укласти політичну угоду, дізнатися ім'я злочинця чи отримати іншу життєву пораду.

Від Ксенофонта знаємо, як до оракула приходив Сократів батько, аби отримати настанови щодо виховування народженого сина. Відповідь була цікава: ніяк не виховувати, хай робить, що хоче, в нього є ліпший вихователь, аніж ти – демон. Сократ слухав демона, доки той не заборонив йому захищатися на суді. Як наслідок, трое нікчем, Аніт, Меліт і „молодий поет із прямим волоссям”, засудили Сократа до смерті. „Наймудріший серед людей” (як назвав Сократа той самий оракул) помер від отрути. А Платон, запалавши ненавистю до демократії, яка відібрала життя в його улюбленого вчителя, написав „Апологію”. Ми й досі користуємося його логічними схемами й образами, критикуючи народовладдя.

Відомим є й інший випадок втручання дельфійця в історію людства, про який ми знаємо від Плутарха. Справжній допит улаштував йому Александр Македонський. Й у відповідь на запитання „Хто вбивця мого батька?” почув: „Ти – син Зевса”. Приємно таке чути, правда? На цьому допит і припинився. Александр потім довго стояв біля статуї громовержця й з'ясовував (жартома чи всерйоз; мабуть, усерйоз) чи схожий він на свого отця. І всі бачили разючу схожість. А втручання в історію полягало в тому, що Александр визнав неземним власне ество й у такий спосіб поклав край

усім сподіванням на демократію. Згодом-згодом Наполеон ремствував: пізно я народився, не можу, приміром, проголосити себе богом, як це зробив Александр; якщо вчиню так, то з мене глузуватимуть усі паризькі пралі. Справді, народитися вчасно й там, де треба – велике щастя.

Про ставлення до пророцтв можна прочитати, наприклад, у Геракліта, якого аж ніяк не можна запідозрити в наївності та легковірності. Зокрема, до нашого часу дійшли такі фрагменти його текстів: „Владар, чий оракул у Дельфах не розкриває словами й не приховує своєї думки, показує її знаками”. То ж і спробуй збагнути, що мав на увазі „владар”, називаючи вустами віщунки одного „наймудрішим”, а іншого „сином Зевса”? Є ще й такі слова: „А Сивіла, що несамовитими устами вимовляє речі безрадісні, не прикрашені, сягає своїм голосом через тисячі років, завдяки богові, що живе в ній”. Цікаво було б зазирнути в її книги, написані кремезними руками (як зображені вони Мікеланджело), та не вийде. Кумська Сивіла запропонувала римському царю Тарквінію Пріску купити в неї дев'ять пророчих книг. Тарквіній, мабуть, не дарма прозваний Пріском (гордим), відмовився. Ображена віщунка спалила три книги й знову зробила пропозицію. Цар відмовив удруге. І вона спалила ще три. Авгури сполошилися й умовили гордія не економити на майбутньому. Написані на пальмовому листі сувої привезли в Рим. Їх найсуворіше зберігала особлива колегія жерців у капітолійському храмі. Їхній зміст так і залишився таємницею: 405 року книги спалив правитель Риму Сталіхон. Видко, в них уже не залишилося вартих уваги сторінок: „вічне місто” ставало по-справжньому вічним – історією. Однак, на думку Геракліта, втаємниченими можуть бути не тільки ті, кому це належить за саном, – „маги, жерці Вакха й жриці винного кадоба”, а й „повії”. Чому? Мені теж цікаво дізнатися, але закінчення цього речення не збереглося.

Про серйозне ставлення до передрікань свідчать і численні епізоди в книзі Юлія Цезаря „Нотатки про Галльську війну”. Кожному походіві, кожній битві передувало ворожіння на нутрощах жертвних тварин.

Дурнуваті кури

Щоправда, у римлян була приказка – „усмішка авгура”, тобто лукавий осміх, брехня з чесним виразом обличчя. Римляни були прагматиками навіть у спілкуванні з невмирущими. Такого явища, як щоденна молитва, в них узагалі не було, а релігійна екзальтація здавалася чимось хворобливим. Винахідники правових кодексів, що називається, не згадувати імені божого все. Зверталися лише з конкретними справами, чітко підбирали жертвоприношення і прохальні слова. Наприклад, кажуть, коли Юпітер як платню за виконання бажання зажадав у одного з імператорів голову, той приніс у храм голівку часнику. Бог обурився і сказав, що мав на увазі щось людське. Відтак імператор поклав на вівтар волосся. На щастя, Юпітер мав почуття гумору. То й виконав замовлене,

вдовольнившись часником і волоссям, хоча, мабуть, і думав, що продешевив. Уже згаданий Плутарх кпинив з еллінів. Коли миша прогризе діру в мішці зі збіжжям, то господар, перш ніж залатати її, побіжить з дарами в храм Гери. А втім, либонь, винахідники науки мали рацію: цедування мішка – усунення наслідку, а не причини (чомусь же ж Гера наслала гризунів у стодолу, певно щось їй треба).

У III столітті до н. е., під час третьої Пунічної війни, стався прикметний випадок, який можна вважати промовистим зразком раціоналізму та політичної волі. Римський флот виступив проти карфагенського. Звечора авгури, здійснивши якісь тільки їм відомі маніпуляції зі священними курми, дійшли висновку, що боги схильні дарувати римлянам перемогу. Удосвіта ж, коли кораблі вишикувались у бойовий порядок, перелякані жерці примчали до флотоводця: священні кури не дзьобають зерно – казали вони – це поганий знак, який спростовує попереднє ворожіння. Воєначальник не на жарт розлютився: якщо ваші дурнуваті кури не хтять їсти, то хай нап'ються! І наказав викинути нетямущих птиць за борт. Римляни перемогли. Карфаген був підкорений і вщент зруйнований. Територію міста зорали й засипали сіллю. Так Рим позбувся найзапеклішого суперника й став імперією. Однак я чогось гадаю, що кури були не такі вже й дурні, якщо завважити наслідки, до яких призвело створення імперії: Рим завдав собі ношу, котра його й роздушила.

Про Боже мовчання та мову

Еріх Фромм в „Анатомії людської деструктивності” наводить цікавий випадок. Жінка вчинила вбивство. Її арештували й уже на суді запитали, чому вона так вчинила? „Як чому? Мені наказав Бог”. „І як же Він вам наказав?” „Телефоном”, – відповіла підсудна. „А звідки ви знали, що це був Бог?” – не вгавав прокурор. „Що значить звідки? – Жінка явно була незадоволена такими пустими запитаннями. – Він мені Сам сказав”. От і спробуй після цього збагнути, де починається смирення, а де дурість.

Коли я писав ці рядки, задзвонив телефон. Підняв слухавку. Але почув лише тишу, а потім гудки. Не всім до снаги почути голос архангела Гавриїла, через якого промовляє Бог. Апостол Іван пише, що коли він у єрусалимському натовпі йшов за Ісусом, то чув ангелові слова. Однак його супутники казали, що це лише громове гуркотіння. Бог зазвичай мовчить. Як у чудовій строфі Сергія Жадана: „Тільки мовчить заслони небес, // мовчить так довго, що я вже звик, // так довго, що відповідь втрачає сенс // і затікає язик». Бог або вже все сказав, або не певен, що його зрозуміють. А хто може зрозуміти Бога? Невже ті, чия голова не запаморочена щоденними турботами про хліб і пишний одяг, хто уподібнився птахам небесним, яких за приклад у нагріній проповіді ставить Ісус? Не знаю. Я не належу до таких людей. Моя голова забита усіляким непотребом. Зокрема, запитаннями. Ось одне з них: чи розуміє Бог самого себе? Згідно

з Аристотелем, Бог лише те й робить, що самоосмилюється. Бо ж це найгідніше для нього заняття. Що ще може привернути Його увагу, як не Він сам?

Мені можуть закинути, що, мовляв, Аристотель не авторитет. Однак Августин Блаженний думав інакше: грецькі філософи правильно збагнули Боже ество – чого їм тільки бракувало, то це віровчення. Аристотелів Бог подібний до самого Стагіріта, так само, як собаки, яких вигулюють у політехнічному паркові, схожі на своїх господарів. Але і цьому можна знайти пояснення. Наприклад, Людвіг Фойєрбах уважав: поняття Бога є лише трансцендованим уявленням про людську сутність. Не знати, що Бог думає за таку гадку про Нього, але для людини – це явний комплімент.

Мені однак здається (є в мене таке ірраціональне, містичне відчуття), що Бог усе ж промовляє. Не конче вустами Гавриїла. Той являється лише особливо приемним або винятково тупим співрозмовником. Він промовляє знаками, про які казав Геракліт. Щоправда, знаки ці, зазвичай, стусани. Якщо перечитати Святе Письмо, то можна відзначити, що манна небесна згадується значно рідше, ніж пошесті. Отакий Він співрозмовник – Бог. Як уміє, так і говорить: до кого та коли схоче. Є, звісно, теза Мішеля Монтеня: пророцтва Святого письма – істинні, але достеменно збагнути їх неможливо, то ж ліпше і не тлумачити, бо це – найкоротший шлях до омани. Приемна теза. Дуже зручна для психіки, яку розхитує містицизм. Мовчи, Боже, казав він, бо слова та справи твої дивні. Лише Ти їх і розумієш. Агностиком був Монтень. Але Бог – не агностик.

Про те, чого немає в цій статті

Коли я замислив цю статтю, то хотів писати про дванадцятьох єврейських пророків. Про те, як їхні послання викарбували дух і волю ізраїльського народу. Як вони створили чуття національної гідності й релігійної затятості. Як Ісус Навин продовжив Мойсееву справу й завоював землю обітну: „Усяке місце, де ступите подошвою ноги вашої, я дам вам... Від пустелі до цього Лівану й від великої ріки, ріки Євфрату..., аж до Великого моря на захід сонця”. Так постав єврейський імперіалізм. І коли створювався новітній Ізраїль, не були чітко зазначені землі, на яких має простягатися держава. І конституція Ізраїлю тактовно мовчить щодо цього. Ще на початку ХХ століття, завважуючи наслідки, до яких призведе створення єврейської держави в Палестині, де переважало арабське населення, британський уряд пропонував натомість більші та сприятливіші з кліматичного погляду території в Африці. Теодор Герцль погоджувався, але інші сіоністи засудили таке політичне пристосовництво. Євфрат тече територією Сирії й Іраку. Але це нині, згідно з міжнародним правом. Але чи зважав би Ісус Навин на юридичні цидули? Можливо, навпаки, миротворці, які вже понад півстоліття безуспішно вирішують

проблему територій, мають узгоджувати свої проекти з думкою Навина? А втім, і вибору, либонь, немає. Іцхак Рабин віддав арабам частину землі, на яку „ступили підосви ніг”, і помер загадковою смертю. Тепер інші державні керманічі тричі перечитуватимуть Старий Заповіт, перш ніж підписати будь-який мирний договір.

Я хотів писати про пророцтва Ісаї. Зокрема, про прозоріння Другоїсаї, в яких йдеться про явлення Христа й навернення язичників. Підібрав цитати: „Народ, що у пільмі ходить, узрів світло велике; над тими, що живуть у смертній тіні, світло засяяло... Бо хлоп'ятко там народилося, сина нам дано; влада на плечах у нього...” [VII, 4; див. також: IX, I, 5; LIII, 3 - 7; LX, 3].

Думав згадати й про те, що Ісус кожен свій крок звіряв із передріканнями пророків. Бо, певно, мало воскрешати мертвих і зцілювати недужих. Треба ще й дотримуватися передреченого. Тим, що постали з домовин, мабуть, було не так важливо, як узгоджується це з писанням. А для Ісуса – важливо. Бо, гадаю, сумніви роїлися в його душі, сірі, наче міль. Ретельність – завше від сумнівів. Про сумніви промовляє такий епізод під час таємної вечері: „А тепер, хто має калитку, хай її візьме; хто не має, хай продасть свій одяг і купить меч”, – це Ісусів наказ учням. „Вони ж казали: Господи! Ось два мечі тут”. А він відповів їм: „Досить!” [Лука 22, 36 - 38].

Навіщо Ісусовим учням знадобилася зброя? Спробуймо здогадатися. Якби він не сумнівався, то не молився б у Гетсиманському саду, стікаючи кривавими краплями поту. „Отче, коли Ти хочеш, віддали від мене цю чашу, тільки хай не моя, а Твоя буде воля!” – так переказує слова Його молитви євангеліст Лука. І додає: „Тоді з'явився Йому янгол з неба, що підкріпив Його” [22, 42 - 43].

Про події Гетсиманської ночі так оповідає Марко: „І взяв із собою Петра, Якова та Йоана і почав жахатись і тривожитись. Потім каже до них: „Душа моя смутиться аж до смерті. Лишіться тут і чекайте”... І молив: „Авва-Отче, усе Тобі можливе: віддали від мене цю чашу! Та не що я хочу, а що Ти” [14, 33 - 36]. Можливо, ці сумніви не покидали його й на хресті. Адже пише Матей: „А близько дев'ятої години Ісус скрикнув міцним голосом, вимовляючи: „Елі, Елі, лема савахтані”, – тобто: „Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?” [27, 46].

Ці слова завше завдавали клопоту теологам. Бо ж питається: як Бог може покинути Бога? Найпростіше дійти висновку, що той, хто так каже, не є Богом. Це не суперечить нашим уявленням про Всевишнього та людину. Складніше засумніватися в нашому розумінні Вседержителя. Адже щось же мав на увазі Ісус, кажучи Юді та людям, яких той привів: „Це ваша година, і влада темряви” [Лука 22, 53]. Темрява ж згадується і в уже цитованому пророцтві Ісаї: „Над тими, що живуть у смертній тіні, світло засяяло”.

Тлумачення останніх Ісусових слів породило силу-силенну ересей. Зокрема, згідно з гностиками, Ісус – лише пророк, на якого зійшов Дух Божий під час хрещення, і покинув його на хресті. Як то кажуть, справу зроблено, можна йти. Певно, цей дух не читав Канта, який наставляв: ставтеся до людини як до мети, а не як до засобу. Це гностичне тлумачення запозичене й мусульманством: Магомет милостиво проголосив Ісуса пророком, своїм попередником і соратником. І його зрозуміти можна: якщо Бог дозволив розпі'яти свого пророка, то на що сподіватися іншим? Так само трактується постать Ісуса й у юдаїзмі: його визнано святим. А ще кажуть, євреї пихаті й не йдуть на компроміс. Найпоследовнішими гностиками виявилися каббалісти: євангельські події повчальні, повчальні в прямому сенсі, бо кожному до снаги творити такі само дива, якщо він сягне ступеня просвітлення, якого сягнув Назаретянин. Ісус, певно, не заперечував би цієї думки. Тільки ось щодо шляху до просвітлення мав би особливий погляд.

Джон Ленон намалював був карикатуру, на якій зобразив розпі'ятого Ісуса й кімнатні капці біля хреста. Себто, не все ж Богу з височини хмари рахувати та дива творити, прогулюючися з фанами Галилейською землею, – це Йому як два пальці... З нудьги й на хрест подасися; в житті треба все спробувати, шукаючи гострих відчуттів. Я б погодився з трактуванням образу, запропонованим Леноном, якби не одне якби. Якби не думав про сумніви, які роз'ятрювали душу Сина Людського: „Душа моя смутиться аж до смерті”.

Хотів я дещо сказати в цій статті й про Іванів „Апокаліпсис”. Бо його передрікання останньої битви між драконом і вагітною жінкою дуже вже скидається на ті образи, які ми пов'язуємо з Китаєм і єдиною Європою.

Про все це та про багато іншого хотів писати докладно. Але передумав. „Все это не входит в мой сюжет”. – Є такий рядок у Юрія Левітанського.

Що нам до тих пророцтв?

„Каждый выбирает для себя // женщину, религию, дорогу, // дьяволу служить или пророку – // каждый выбирает для себя”. – Це знову ж таки Левітанський. Кожен сам собі пророк. Хто зі мною погодиться, то це шарлатани, які переймаються нейро-лінгвістичним програмуванням. Я хочу лише сказати, що кожен особисто й ніхто замість нього не вирішує, чи чути йому пророчий голос, чи ж стати каменем у пустельному ландшафті. Янголи можуть захрипнути, пророчі книги зотліти, телефони луснути від дзенькоту — й усе марно. Бо давні мрії забулися. Людина ж тинятиметься й бідкатиметься: життя минає, а найяскравіший спогад – невдале видалення апендикса: ані тобі жінки, яку не соромно показати дружбанам; ані релігії, за яку солодко прийняти мученицьку смерть; ані дороги, якою згодом мандруватимуть туристи.